

Gégyény János – Kis Tamás

Sittesduma – magyar börtönszengszótár

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen, 2015

Szabó Dávid

SZÓTÁR A BÖRTÖNBŐL

Végre van egy második igazán jó börtönszengszótárunk is, szűk évtizeddel Szabó Edina ma már leginkább csak interneten elérhető szótárának megjelenése (2008)¹ után. A magyar börtönszengről ezt megelőzően csak kisebb szójegyzékek és füzetecskek jelentek meg.² Készült persze számos tolvajnyelvi szótár,³ de ahogy Szabó Edina teljes joggal megállapítja, „a szabadlábon lévő bűnözői csoportok életmódja, a csoportokban uralkodó szokások és viselkedési formák, valamint a csoportokat létrehozó és működtető szabályok élesen eltérnek a börtönben mint szociológiai értelemben is zárt intézményben tapasztalhatóaktól, ami alapján joggal feltételezhetjük, hogy a börtönben kialakult szleng más jellemzőkkel rendelkezik, mint a szabadon élő bűnözőké”,⁴ azaz a sok egyezés ellenére, mindenképpen indokolt a két szlengtípus lexikográfiai megkülönböztetése.

De miért kell nekünk börtönszengszótár? Bármennyire hiteles is Gégyény János és Kis Tamás *Sittesduma* című műve (hogy miért az, arról

1 SZABÓ Edina, *A magyar börtönszeng szótára*, Kossuth Egyetemi, Debrecen, 2008 (<http://www.mek.oszk.hu/06000/06044/06044.pdf>).

2 Vö. Kis Tamás, *A magyar szlengszótárakról = Szleng és lexikográfia*, szerk. Szabó Dávid – Kis Tamás, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2012, 30 (<http://mek.oszk.hu/11100/11119/11119.pdf>).

3 Kis, *A magyar szlengszótárakról*, 28–29.

4 Szabó Edina, *I. m.*, 9.

hamarosan részletesebben is szót ejtek), arra aligha alkalmas, hogy az ítéletre váró rutintalan vádlott ebből tanulja meg a börtönnyelvet. Hiába a szótár megbízható és naprakész szókészlete, bent egy pillanat alatt lebukna. De a *Sittesduma* alapvetően nem is azzal a céllal íródott, hogy a másik oldal, rendőrök, bírák, fegyőrök ebből tanulják meg a fogvatartottak szlengjét. Amúgy aligha van szükségük erre.

Az egyik szerző, Kis Tamás által szerkesztett, Magyarországon teljesen egyedülálló vállalkozásnak tekinthető Szlengkutató sorozat 9. köteteként megjelent szótár (Kis előszavát idézve) „hasznára és okulására szolgálhat a börtönnel és annak nyelvvel megismerkedni akaró érdeklődőknek és szakembereknek, legyenek azok nyelvészek, antropológusok, pszichológusok vagy éppen a büntetés-végrehajtás dolgozói” (6–7). Vagy éppen szociológusok, műfordítók – hosszan folytathatnánk még a sort. De mindenekelőtt fontos, autentikus dokumentuma a magyar szleng egy rendkívül érdekes, kevésbé kutatott változatának. A *Sittesdumának* köszönhetően sajátos szemüvegen át tudhatunk meg sokkal többet a magyar nyelv és a magyar valóság egy jellegzetes részhalmozáról, anélkül, hogy kénytelenek lennénk a börtönélet nehézségeit saját bőrünkön megtapasztalni.

Ez a sajátos módon kétféle borítóval megjelent kötet⁵ – amely a 2015-ös évszám ellenére csak tavaly, 2016-ban vált szélesebb körben hozzáférhetővé – 7890 szócikkével a leggazdagabb magyar börtönszengszótár. Bár Szabó Edina munkájával ellentétben a szócikkírást nem előzte meg egész országra kiterjedő, tudományos igényű anyaggyűjtés, a *Sittesduma* hitelességéhez mégsem férhet kétség. A gyűjtést ugyanis egy még ma is börtönben ülő igazi nehézfiú, a magyar büntetés-végrehajtás legrégebbi még használt sorszámaival rendelkező, a börtönszlenget – Kis szavával élve – „anyanyelvként” beszélő Gégyény János végezte. Ha Szabó Edinával ellentétben nem is szabad akaratából, de a harminc és fél éves büntetésének végéhez közelítő Gégyénynek volt alkalma belülről megismerni Magyarország számos börtönét, a Budapesti Fegyháztól a szegedi Csillagon át Sátoraljaiújhelyig, és közben volt ideje alaposan megtanulni, sőt tanulmányozni is a börtönszlenget. Ő maga azt írja, hogy az évek folyamán megváltozott, belátta bűnei következményeit, és talán változásának része ez a szótár is, amelynek anyagát a 2000-es évek vége felé kezdte el gyűjteni.

5 A nem hivatalos borítóval információk szerint a Gégyénynek járó tiszteletpéldányok lettek kötve, lásd Rab László *A titkos nyelv a túléléshez kell, és csak az akadémián beszéljük* című írását a Népszabadságban; vö. <http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/egyeb/sittesduma-nol.htm>.

Azt gondolhatnánk, hogy annak minden hitelessége ellenére csupán egy lelkes amatőr hobbiból, esetleg „terápiás indítékból” írt művéről⁶ szól ez a recenzió. Ez minden bizonytalanságig is lenne, ha nem volna a másik szerző, Kis Tamás,⁷ neves szlengszótáríró, a mai magyar szlengkutatás kiemelkedő egyénisége, aki Gégény gyűjtését szótárrá szerkesztette, és a szócikket írta. Mondhatni, ideális kombináció: az egyik szerző, ha nem is saját jószántából, de gyakorlatilag „résztvevő megfigyelőként” gyűjtötte a szótár anyagát, a másik biztosította a nyelvészeti és szótárírói szakértelmet. Tegyük hozzá, hogy a *Sittesduma* hiteléhez még a téma szakértőinek számító lektorok – a már többször említett Szabó Edina és Mátételkiné Holló Magdolna – munkája is hozzájárult.

De mitől is jó egy szlengszótár? A vonatkozó szakirodalommal⁸ összhangban a következő kritériumokat fogalmazhatjuk meg kérdéses formában: a szerző (szerzők) egyértelműen meghatározza-e munkája tárgyát, adott esetben, a címben is szereplő szlengváltozatot? Megtudjuk-e, honnan és milyen módon gyűjtötte a szótár címszó- és példanyagát (már amennyiben vannak egyáltalán példák)? Mennyire logikus, illetve praktikus a címszavak kiválasztása, mennyire áttekinthető és informatív a szócikkek felépítése? Vannak-e, és ha igen, mennyire megbízhatóak az etimológiai magyarázatok?⁹

A *Sittesduma* első előszavában (a másodikat Gégény írta a börtönből) és a szótárhoz fűzött tájékoztatóban¹⁰ Kis Tamás alaposan körüljárja a börtönszleng elkülönítésének problémáját. Bár korábban többször is megemlíti,¹¹ itt nem merül el a szleng meghatározásának bonyolult kérdésében, meglehetősen tágan és egyszerűen definiálja a szótárban bemutatott nyelvváltozatot: „börtönszlengbe tartozónak tekintettük azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyeket a büntetés-végrehajtás intézményeiben fogva tartottak egymás közötti beszélgetéseikben rendszeresen használnak” (13). Ez így persze túlságosan nagy merítésnek tűnhet, de Kis a későbbiekben részletesen leírja, hogy a gyűjtött

anyag hitelességének szigorú ellenőrzésén túl – amit már csak az is indokolt, hogy társszerzője nem képzett nyelvész – hogyan és milyen szempontok szerint döntötte el, hogy a rendkívül gazdag szóanyagból mi kerülhet be a kötetbe. Mindenekelőtt a jellegzetesen a börtönélethez kapcsolódó szavak és kifejezések, de olyan, kívülállóknak talán inkább közszlengnek tűnő szavak is, amelyeket a rabok annyira a sajátjuknak éreznek, hogy nem hiányozhatnak egy börtönszlengszótárból. Ugyanakkor Kis, aki az anyag véglegesítése során más szótárakat is felhasznált,¹² nem vett fel a szótár anyagába számos, nem kifejezetten a börtönélethez kötődő, inkább a bizalmas köznyelvhez vagy valamelyik tájnyelvhez tartozónak érzett szót és kifejezést.

A *Sittesduma* anyagának gyűjtéséről már viszonylag sokat írtam. Ha esetleg ismételném magam, az amiatt van, mert tényleg kuriózum, hogy egy több évtizedes börtönbüntetését töltő fogvatartott állít össze egy szótárt. Ez egyfelől a hitelesség garanciája, ugyanakkor egyértelmű kockázatot is hordoz magában, hiszen az esetek többségében (és ezúttal is ez a helyzet) a fogvatartott nem képzett nyelvész és lexikográfus. Ez a tény támasztja alá Kis Tamás szerkesztői munkájának jelentőségét.

A szótár értékei közé tartozik a példanyag is, bár ebben az esetben kritikaként jegyzem meg, hogy példák elég esetlegesen fordulnak csak elő a szócikkekben, és gyakran az az ember érzése, hogy nem hüen lejegyzett élőnyelvről, hanem utólag rekonstruált mondatokról van szó.

A szócikkekben való eligazodásban a már említett, rendkívül precíz és informatív *Tájékoztató a szótár használatához* is segítségünkre van. Ez a rövidítések és jelek feloldásán és a szakirodalmon túl a szócikkek felépítésének aprólékos leírását, a szócikkek típusait, a címszavak kiválasztásának alapelveit is részletesen tartalmazza. A szócikkek jól áttekinthetőek, a különböző jelentések világosan elkülönülnek egymástól, és a köznyelvi ekvivalenseket szlengszinonimák is kiegészítik: a ritka és gúnyos stílusminősítésű *csúsztató* főnevet például nemcsak a köznyelvi *áru*ól, hanem az azonos jelentésű *vamzer* vezérszócikkre történő utalás is magyarázza. Ez utóbbinál pedig – kulcsszó voltát bizonyítva – szinonimák egész serege sorakozik az *adóvevőtől* a *lepcsesszájún* át a *viperásig*.

A szócikket többnyire világos és megbízható etimológiai magyarázatok zárják, bár ezek sajnos bizonyos esetekben, a szerzők által talán túl egyértelműnek érzett címszavak vagy jelentésbeli szóalkotás esetén elmaradnak. A szócikkek sorát rabtársak által rajzolt, változó minőségű

6 Vö. Kis, *A magyar szlengszótárakról*, 20.

7 Többek között a *Magyar katonai szleng szótára* (1991, 2008) szerzője, a *Magyar szlengkutatás bibliográfiája* (1996, 2011) összeállítója, a Szlengkutatás sorozat szerkesztője.

8 Vö. például Kis, *A magyar szlengszótárakról*, 14–24; Szabó Dávid, *Három fontos szótár = Szleng és lexikográfia*, 62–63.

9 Szabó Dávid, *I. m.*, 62–63.

10 A tájékoztató esetében aláírás híján csak feltételezhetjük, hogy teljes egészében vagy legalábbis nagyrészt Kis munkája.

11 Vö. például Kis Tamás, *Szemponatok és adalékok a magyar szleng kutatásához = A szlengkutatás útjai és lehetőségei*, Kossuth Egyetemi, Debrecen, 1997, 239–246 (<http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/tanulmányok/kist-szemponatok1997.pdf>).

illusztrációk teszik színesebbé. Szintén börtönben készültek a kötet végén mellékletben csatolt kézábécét bemutató rajzok.

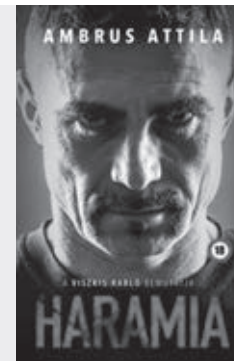
A *Sittesduma* nem hiányozhat senkinek a könyvespolcáról, akit érdekel a börtönök világa és/vagy a mai magyar szleng. Ismerve a magyar könyvterjesztés helyzetét és azon belül az egyetemi kiadványok méltatlan sorsát, csak az nyugtalaníthatná e sorok íróját, hogy hogyan férnek majd hozzá az érdeklődők ehhez a figyelemre méltó és szó szerint párját ritkító kötethez. Szerencsére úgy értesültem, hogy nagyobb terjesztőknél is kapható (rendelhető) Gégény és Kis műve, amelyből ízelítőt kaphatunk a Debreceni Egyetem honlapján is.¹³ Akik esetleg kevesellnék a börtönszlenget ebben az írásban, azoknak azt ajánlom, hogy minél előbb szerezzék be a *Sittesdumát*. Egy szótár általában nem arra való, hogy az emberek olvassák, hanem arra, hogy konkrét szavakat keressenek meg benne. De a legújabb magyar börtönszlenget szótár akár még olvasmányos is roppant érdekes és tanulságos.

13 Lásd http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/09sittesduma/index.php.

Ambrus Attila

Haramia

Art Nouveau Kiadó
Budapest, 2015

Makai Máté

„RABLÓ VAGYOK, BASZD MEG!”

Edward Bunker amerikai író hasonló úton kezdett hozzá szerzői karrierjéhez a hetvenes években, mint a *Haramia* írója, Ambrus Attila. Bunkert fegyveres rablásért, zsarolásért, drogdílerségért és hamisításért ültették le, majd sokadik bebörtönzését követően írónak állt. 1973-ban jelentette meg első regényét (máig ez az egyetlen magyarul is olvasható műve) *No Beast So Fierce*, magyarul *A vadállatban is van szánalom* címmel (filmverziója a Dustin Hoffman főszereplésével készült *Próbaidő*). Bunker első könyvében egy frissen szabaduló elítélt, Max Dembo karakterét mutatja be egyes szám első személyben, aki megfogadja, hogy onnantól fogva jó útra tér és normális életet kezd, csak hogy a régi barátok és reflexek, a korábbi életmód izgalmá és a jólét utáni sóvárgás újból visszarántja a bűnöző életbe. Olyannyira, hogy a fegyveres rablás és egyéb piti bűnökön túl ezúttal már gyilkosságra is rákényszerül. Csínytevőből kőkemény bűnössé válik, így Dembo elveszíti még az olvasó szeretetét, jóindulatát és a főszereplővel való azonosulási vágyát is. Ezzel a fogással képes Bunker bravúrosan meghúzni a határt a főhőssel való együttérzésben, hangsúlyozva így végső soron a regényben bemutatott életforma tarthatatlanságát. A saját tapasztalatain felépített elbeszélő bűnét a szerző a fikció világában írja tovább, így egyfelől a szerzői munka egy lehetséges, de mindenképpen pontos modelljét